تقطیع: ۹" × ۵½" ، سطور: ۱۵ و ۱۶ ، صفحات: ۲۱۸

مجموعہ کتب مشتمل ہے:

۸۹۸ھ

۱- شرح الرباعیات تالیف مولانا نور الدین عبد الرحمٰن جامی المتوفی

اس موضوع کی بحث مفصل میں حقانیت و وحدانیت الٰہیہ پر مشتمل رباعیات جامی کی تشریح بتفصیل خود مؤلف یعنی جامی نے کی ہے۔ دیباچہ میں بتایا گیا ہے کہ انھوں نے وہ رباعیاں جو مضامین ~~[illegible]~~ وحدت الوجود اور بیان تنزلات حق بمراتب شہود میں لکھی ہیں وہ مجلسی دوستانی اور ذوقی نوعیت کی ہیں اور چونکہ قافیہ اور وزن کی پابندی معانی دشوار ہے کہ وہ شگفتہ طور پر بیان کرنے میں حائل ہے لہٰذا اس لیے شرح لکھنے کی ضرورت محسوس ہوئی۔

موجودہ مخطوطہ کا کاتب نامعلوم ہے اور یہ نسخہ اہل علم سید بہا بہکاری ولد سید شعیب کی ملکیت میں رہا ہے۔ اس کی کتابت ۳۰ رمضان ۱۰۱۰ ہجری کو فراغت پائی یہ اکبر اعظم کا دور تھا۔

۲- گلشن راز یہ مثنوی شرح الرباعیات کے حاشیے پر ہے جس کے مصنف محمود بن عبد الکریم بن یحییٰ الشبستری متوفی ۷۲۰ھ ہیں۔ یہ مثنوی محمود شبستری کے کمال فضل و علم کا ثبوت ہے۔ علامہ اقبال نے اپنی مثنوی گلشن راز جدید میں اس مثنوی کے بعض مطالب لطیف پر اپنے انداز میں روشنی ڈالی ہے۔ مصنف علام کی دیگر تصانیف میں حق الیقین فی معرفۃ رب العالمین، مرآۃ المحققین، شاہد نامہ اور سعادت نامہ شامل ہیں۔ مثنوی گلشن راز میں معرفت الٰہی، مدارج سلوک، واردات سالک اور اصطلاحات صوفیہ کی تشریحات ہیں۔ یہ مثنوی بہت مقبول ہے۔ انگریزی اور جرمن زبانوں میں اس کے تراجم ہو چکے ہیں۔ یہ بھی شرح الرباعیات کا ہم قلم نسخہ ہے۔ اسی کا مشغول سید بہا بہکاری ولد سید شعیب ہے اور یہ بھی کتابت ۱۰۱۰ھ کے بعد کا لکھا ہوا ہے۔

۳- مثنوی مجہول المصنف آغاز: "آنکہ بر دانہ نہال افراخت ؛ دانہ را ہم بنحو دانہ ساخت"

متن اسکا تتمہ، یہ مثنوی ادھوری ہے - ۲۸ صفحات کے بعد یکلخت ختم ہو جاتی ہے۔

اس مثنوی کے بعد فارسی نظم و نثر میں متفرقات درج ہیں جن کے مطالب تصوف و الٰہیات پر مشتمل ہیں۔ یہ متفرقات ۱۰ صفحات پر پھیلے ہوئے ہیں۔

۴- مثنوی ~~مجہول~~ تحفۂ عشاق از درویش خلیفی آغاز: "بشنو اے جوئندۂ راہ خدا ؛ گر تو جویائے خدائی باخدا"

یہ مثنوی ۶ صفحات پر پھیلی ہوئی ہے اور مطالب لطائف پر مشتمل ہے۔

(باقی پشت پر)

۵ - رسالہ مجمل الدسم

سلوک و معرفت و تصوف و الہیات کے مضامین پر مشتمل ہے۔

۳۸ صفحات پر پھیلا ہوا یہ مختصر سا رسالہ ناقص الاول ہے۔

غیر مطبوعہ ہے۔

۶- مثنوی مجمل الدسم آغاز: "زین سبب کامل نخست شاہ زند + اہل لوح طالبی اندر زند

یہ مثنوی ناقص الاول ہے۔ ۱۶ صفحات پر متن اور حاشیہ پر ہے۔ اس کے بعد ۲ صفحات پر

حاشیہ میں درج ہے۔ بعد میں متن اور حاشیہ چل رہا ہے۔

سلوک و معرفت کے مضامین سے مملو ہے۔

یہ مثنوی بھی غیر مطبوعہ ہے۔

۷ - جام جہاں نما مشتمل بر دو دائرہ در دائرہ مشتمل است بر دو قوس و

خطے کہ برزخ است بین القوسین۔

الہیات و معرفت و سلوک و تصوف کے مضامین پر مشتمل ہے۔

دائرے، قوسین اور اشکال مختلف معلوم ہیں۔ ۵۳ صفحات پر پھیلا ہوا

یہ رسالہ کامل ہے۔

مصنف نامعلوم۔

یہ رسالہ بھی آج تک غیر مطبوعہ ہے۔

یہ پورا مجموعہ ایک قلم اور ایک ہی کاتب نے تحریر کیا ہے۔ پہلی کتاب شرح الرباعیات کا خاتمہ ہے

کاتب نے اپنا نام سید بہلکساری ولد سید شعیب لکھا ہے جو جلال الدین اکبر شاہنشاہ کے

زمانے کے مشہور صوفی بزرگ ہیں۔ انہوں نے پہلے رسالے کی کتابت سے ۲۰ رمضان ۱۰۱۰ھ کو

فراغت پائی تھی۔ بقیہ رسائل کے خاتمہ پر اگرچہ کاتب کا نام درج نہیں کیا ہے مگر خط وہی ہے

لیکن یہ پورا مجموعہ ۱۰۱۰ھ میں ہی لکھا گیا تو نقل ہوا ہے۔ اس مجموعہ کی صرف

دو چیزیں شرح الرباعیات اور مثنوی گلشن راز مطبوعہ ہیں۔ بقیہ تمام چیزیں آج تک غیر مطبوعہ ہیں۔

بسم الله الرحمن الرحیم

حمد الا له هو بالحمد حقیق — و در بحر نوالش همه ذرات غریق

ناکرده ز محض فضل توفیق رفیق — نسپرده طریق شکر او هیچ فریق

پاکا الهی که کثرت نعوت صفت و موصوف را گرد ملال بر دامن عزت

وحدتش راه نیافته و قوت رویت محجوب منکشف پیرایه ادراک ابتناع

ادراک هویتش دغدغه اشتباهی و حیرت افزا نه مفهوم کلمه اوتیت

جوامع الکلام در بیان کمال جامعیتش آلاء مست جامع و فوائد

و علمک ما لم تکن تعلم بر رفعت مقام علم و معرفتش برهان ساطع

شاه عرب قبله ارباب نجات — کاینه ذات آمد و مرآت صفات

در بسط سعادت علو درجات — لا زال علیه زاکیات الصلوات

و علی آله و اصحابه الطیبات التحیات و الصالحات الدعوات و سلم تسلیما کثیرا

اما بعد نموده میشود داعی از افشای این نامه نامی و افشاء ابیات

رباعی چند در اثبات وحدت وجود و بیان ظهور الشیء بمراتب شتی تنبیه

بر کیفیت دریافتن آن علی السبیل الکشف و العرفان و رسیدن آن بطریق

الذوق و الوجدان بیت اعلم گرفته بود و صورت انتظام پذیرفته اما چون ز محاکم

زبان او بواسطه رعایت قافیه میدان عبارت تنگ بوده نورد بیان را
بجهت محافظت وزن پای اشارت لنگ شده رخسارات معانی آن بر نقاب اجلال
جمال بر نمود و مستورات حقایق آن بی حجاب تجلی چهره بر نمی‌نمود لاجرم
در ذیل آن رباعیات از برای تفصیل مجملات و توضیح مشکلات کلمه چند منثور
از سخنان کبراء دین و عرفاء اهل یقین مرقوم میگردد و مسطور امید بمکارم
اخلاق مطالعه کنندگان منصف آنکه چون این ضعیف بالعجز و معترف بالتقصیر و
منصف اگر بر مواضع خلل و مواقع زلل مطلع شوند در اصلاح آن کوشند
و بر ذیل عفو و اغماض بپوشند و از صورت عیب جوی روی سیرت بدگوی اجتناب
کرده هر حرفی را بمصرفی شایسته حرف نمایند و بر محل بایسته حمل فرمایند والله
ولی التوفیق و منه الهدایة الی سواء الطریق   واجب گر

وجود بخش تو کس است   تصویر وجود بخشش قول کس است   کوم
سبحانی تو را منزه سخن است   این است که هست و هم هست کن است

هر لب که و بار از رسد دست تو   خوش آنکه ز خود برست و پیوست بتو
ای ذات تو بی آلجزوات تثبت   ما نیست بذات خود ولی هست بتو

درین دو رباعی اشارتست بآنکه وجود واجب تعالی و تقدس با حقیقتش

چنانکه مذهب حکمای صوفیه موحده است و بیانش آنست که موجود را

بتقسیم عقلی سه مرتبه تصور توان کرد موجودی که وجود وی مغایر ذات

وی باشد و مستفاد از غیر چنانچه ممکنات موجوده موجودی که حقیقت

وی مغایر وجود وی باشد و مقتضی آن بود چنانکه انفکاک وجود از

محال باشد و اگرچه بنا بر تغایر میان ذات و وجود تصور انفکاک ممکن باشد

چنانچه واجب الوجود بمذهب متکلمین موجودی که وجود او عین ذات

او باشد یعنی بذات خود موجود باشد نه بامری مغایر ذات ولا شک که

چنین موجود واجب بود زیرا که انفکاک شیء را از نفس خود تصور

نمی توان کرد [illegible] انفکاک بحسب خارج واقع نتواند شد و پوشیده نماند که

اکمل مراتب وجود مرتبه سیوم است و فطرت سلیمه جازم است بانکه واجب

تعالی و تقدس می باید که در اکمل مراتب وجود باشد پس وجود عین

وجود وی باشد و ازینجا معلوم میشود که چون لفظ وجود

بر واجب تعالی اطلاق کنند مراد بدان وجودیست که موجود است

و موجد است مر غیر خود را نه کون و حصول و تحقق که معانی مصدریه [illegible]

اعتبار کرده اند که آن حقیقت وجودی هست بکر در ذهن تعین ذکر کل علو اکبر

هستی که بذات خویش پیداست چو نور ذرات ممکنات ازو یافت ظهور

هر چیز که از فروغ او افتد دور در ظلمت نیستی بماند مستور

خورشید فلک بنور خویش است منیر جرم قمر از پرتو او نور پذیر

روشن بخود است نور اگر عقل خبیر افزون نهدش ز مهر و مه خورده مگیر

درین دو رباعی اشارتست بتمثیلی است که از برای بیان مراتب موجودات

در موجود کرده اند و گفته اند که اشیاء نورانی را در نورانیت سه مرتبه است

آنکه نور وی مستفاد میشود از غیر چنانکه جرم قمر در مقابله آفتاب روشن

گردد بشعاع وی و درین مرتبه سه چیز باشد یکی جرم قمر دوم شعاع که بر وی

افتاده است سیوم آفتاب که مفیض شعاع است آنکه نور وی

مقتضای ذات وی باشد چنانکه آفتاب بفرض آنکه ذات وی مستلزم و مقتضی

نور وی بود و درین مرتبه دو چیز باشد یکی جرم آفتاب دوم نور وی

آنست که بذات خود ظاهر و روشن باشد نه بنوری که زاید باشد بر ذات وی

چنانکه نور مذکور هیچ عاقل پوشیده نماند که نور آفتاب تاریک نیست بلکه بذات

خود روشن و ظاهر است نه بنوری دیگر که بذات وی قایم باشد و درین مرتبه یک

جز آنک بخود بر دیدهای مردم ظاهرست و دیگر چیزها بواسطه او ظاهر میشوند با آن
مقدار از قابلیت ظهور دارند و هیچ مرتبه در اندر نیست بالاتر از مرتبه سیوم
نیست چه این مقدمات در محسوسات متصور گشت مراتب سه گانه وجود
که پیش ازین مذکور شد روشن گشت و اکملیت مرتبه سیوم پیش پیدا شد [illegible]

هر چیز بغیر وجود در چشم شهود   در هستی خویش هست محتاج وجود
چیزی که واجب بود صفت وجوب   باشد بوجود خاص منحصر المقصود

این رباعی اشارت است بدلیل اثبات اتحاد وجود و واجب [illegible] تقریر
آنست که گوییم هر چیز که مغایر وجود است بحیثیتی که نه عین مفهوم وجود باشد [illegible]
فرد وی چنانکه انسان مثلا مادام که منضم نگردد وجود بوی متصف نمیگردد بوجود
فی نفس الامر پس هر چیز که مغایرست مر وجود را در موجودیت فی نفس الامر
محتاج باشد بغیر خود که وجودست و هر چه محتاجست بغیر خود در موجودیت
ممکنست زیرا که ممکن عبارت از چیزیست که در وجود خود محتاج بغیر باشد
پس هر چیز که مغایر باشد مر وجود را واجب نتواند بود و براهین عقلیه ثابت
شده است که واجب موجود است پس واجب نتواند بود مگر وجود
اگر کسی گوید ممکن آنست که در موجودیت خود محتاج باشد بغیر که موجود نباشد [illegible]

وجود وی گویم که هر چه در موجود بذات خود محتاج بغیر است استحاله
وجود از غیر میکنند و هر چه استحاله وجود از غیر کنند ممکنست خواه آن غیر را
وجود گویند خواه موجد بجهت که حقیقت حق آمد الحق بر آنکه بود
بحق مضاف و ملحق قومی بتعینش معتقد دارند قومی که از قید تعین
مطلق قایلان باتحاد وجود واجب تعالی با حقیقتش دو فرقه اند
ارباب ذکر و نظر اند چند حکما و ایشان میگویند که شاید که واجب
الوجود کلی باشد یعنی شاید که او را کلیت و عمومیت عارض تواند بود
زیرا که وجود کلی در خارج بی تعین صورت نه بندد پس لازم آید که واجب الوجود
مرکب باشد از امر کلی و تعین و ترکیب واجب محالست چنانکه مشهور است
بلکه واجب باید که فی حد ذاته متعین باشد یعنی تعین وی عین ذات وی باشد
چنانکه وجود عین ذات ویست تا هیچ وجه در وی ترکیب و تعین صورت نه بندد
موجودیت اشیا عبارت از آن باشد که ایشان را با حضرت وجود تعلق
خاص و نسبتی معین است و از آن حضرت بر ایشان پرتوی است نه آنکه وجود
مر ایشان را عارض است یا در ایشان حاصلست و بر این تقدیر موجود مفهوم
کلی محمول بر امور متکثره و وجود جزوی حقیقی ممتنع الاشتراک بین الکثیرین

۸

اگر کسی گوید متبادر بذهن از لفظ وجود مفهوم است که [illegible]
میان جزئیات بسیار [illegible] جزئی حقیقی نباشد گویم [illegible]
وجود است نه و آنچه متبادر میشود از لفظ وجود نسبت باید حقیقت
وجود جزئی حقیقی باشد و مفهوم کلی متبادر از لفظ وجود عرض عام
نسبت بآن حقیقت چنانکه مفهوم واجب قیاس با [illegible]
طوریکه ائمه بوحدت وجود متکلم شده اند و در این طور عقل [illegible]
که در آن طور بطریق مکاشفه و مشاهده [illegible] منکشف [illegible] عقل
از ادراک آن عاجز است چنانکه حواس از ادراک معقولات مدرکات
عقلیست عاجز اند و در آن طور محقق شده است که حقیقت وجود [illegible]
واجب الوجود است نه کلیست و نه جزوی نه خاص و نه عام بلکه مطلق است
از همه قیود و اعتبارات تا حدیکه از قید الاطلاق نیز مبراست چنان
قیاس که ارباب علوم عقلیه در کلی طبیعی گفته اند و آن حقیقت [illegible]
اشیا که موصوف بوجود و کلی قطع نظر کرده است با جمعی که هیچ جز [illegible]
حقیقت خالی نیست [illegible] از حقیقت وجود کلی خالی بودی اصلا [illegible]
موجود نگشتی [illegible] هستی که غیر او [illegible] و قدم [illegible]

جزو دست نه بسیار و نه کم زیراکه تعین چه اخص چه اعم مسبوق
هو و بلا تعین فافهم حقیقت وجود از حیثیت اطلاق مبرا ازالیه و محکوم
علیه نمیشود بهیچ حکمی و نسبت داده نمیشود بهیچ وصفی و اضافت کرده نمیشود
بوی هیچ نسبتی از نسبت چون حدوث و قدم و کثرت و وحدت و وجوب
و وجود و مبدائیت یا تعلق علم او بذات خود یا بغیر آن زیراکه این همه
مقتضی تعین و تقید است و شک نیست در آنکه تعین و تقید خواه اخص
تعینات باشد مطلقا چون تعینات شخصیه جزئیه متأخر و خواه اعم از او
همه تعینات مطلقا چه تعین اول خواه اخص و اعم مر وجه چه تعینات مطلقا مسبو
بینها هو فست بلا تعین پس هیچ یک از این تعینات حقیقت وجود را
من حیث هو لازم نباشد بلکه لزوم آن بحسب مراتب و مقامات مشارا
الیها است رفیع الدرجات ذو العرش پس منکر و مطلق
و مقید و کلی و جزوی و عام و خاص و واحد و کثیر بی حصول التغیر و تبدل
در ذات و حقیقت وی چنین ملاحظه کرده شود باعتبار اطلاق و مثل
و تأثیر و وحدت و علو مرتبه الوهیت است ذی حقیقت الله سبحانه و تعالی
باین اعتبار و است وجوب ذاتی و قدم و امثال آن از صفات کمال و قبل

بود در ذات حق اندیشه باطل
محال محض دان تحصیل حاصل
چو آیات است روشن گشته از ذات
نگردد ذات او روشن ز آیات
همه عالم ز نور اوست پیدا
کجا او گردد از عالم هویدا
نگنجد نور ذات اندر مظاهر
که سبحات جلالش هست قاهر
رها کن عقل را با حق همی باش
که تاب خور ندارد چشم خفاش
در آن موضع که نور حق دلیل است
چه جای گفتگوی جبرئیل است
فرشته گرچه دارد قرب درگاه
نگنجد در مقام لی مع الله
چو نور او ملک را پر بسوزد
خرد را جمله پا و سر بسوزد
بود نور خرد در ذات انور
بسان چشم سر در چشمه خور

و بعیت حضرت معرفت او از برد و افهام و تعرض اوهام خیال بیابانات عقول را

در بیابانات معرفت او بجز دلالت بی دلیلی نه و بصیرت صاحب نظران او را

انوار عظمت او جز تعامی و تعاشی سبیلی نه فی الجمله هر چه در عقل و فهم و وهم

و حواس و قیاس گنجد ذات خداوند سبحانه از آن منزه و مقدس است چه این همه

محدثات اند و محدث جز ادراک محدث نتواند کرد اما از روی تحقیق و سبب بداند

از همه چیز ها است و پوشیدگی و دشواری معرفت او سبحانه از غایت روشنی است اگر کسی

ظاهر است و دلها طاقت و [illegible] آن ندارند خفاش بروز نه بیند از آنکه چرا

ظاهر نیست بل از آنکه بروز بس ظاهر است و چشم او بس ضعیف است چه در وجود

علی الدوام بر یک صفت اند در گواهی دادن بر کمال وجود او و قدرت و جلال

و عظمت صانع جل ذکره اگر آفریدگار سبحانه غیبت و عدم ممکن بودی آسمان و زمین

ناچیز شدی آنگاه ویرا بضرورت بشناختندی اگر چشم ضعیف نیست هر چیزی را

که بیند از آن روی بیند که صنع و دست چیزی چنین شد و هر چه بنگرد خدای تعالی

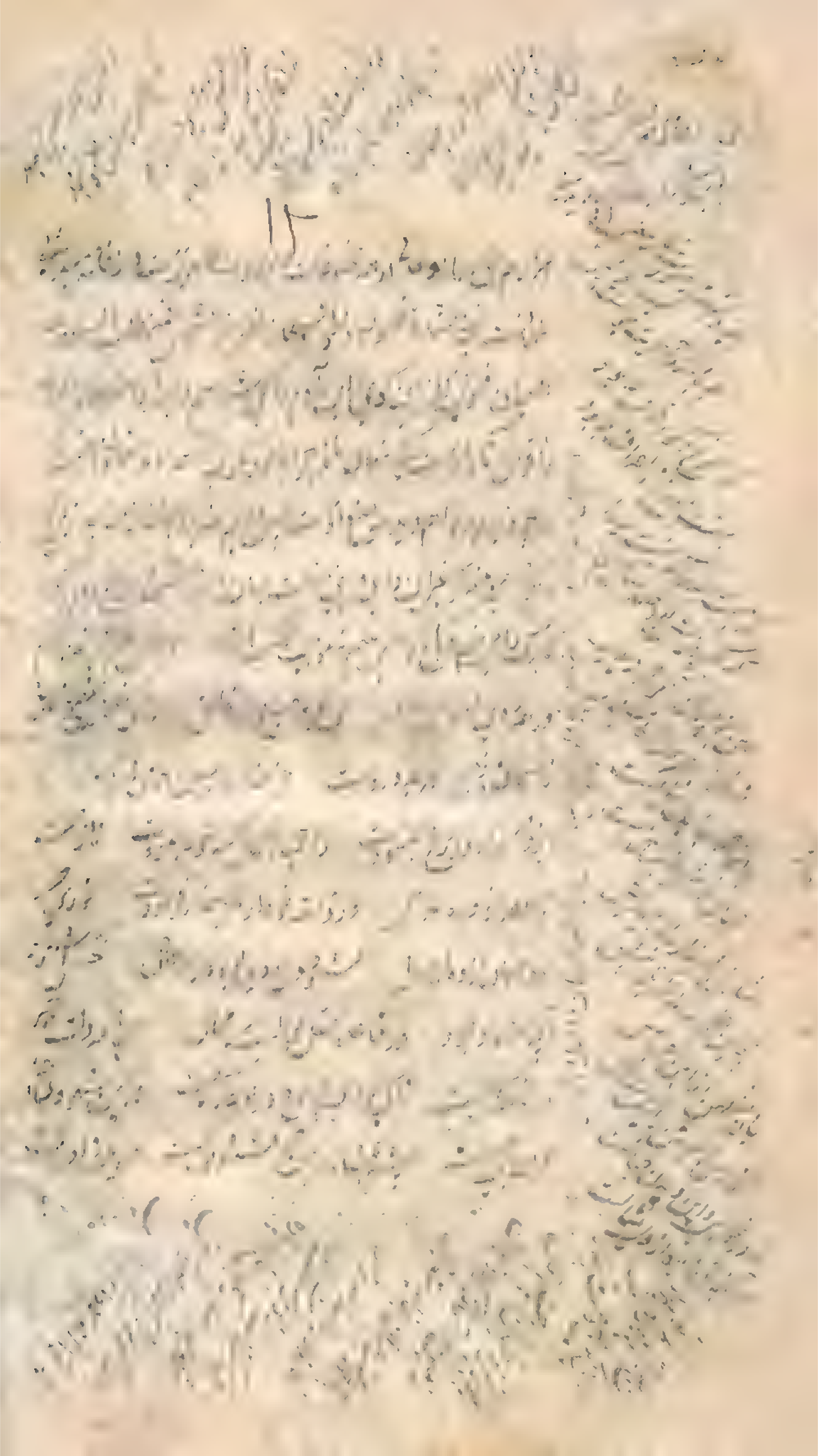
را بیند اگر خواهی در چیزی نگری که نه از دست وی بود است نتوانی همه پرتو جمال

حضرت اوست و همه از دست وی همه بدوست بلکه خود همه اوست که هیچ چیز را جز وی

هستی بحقیقت نیست بلکه همه هستیها پرتو نور هستی اوست قدس الله

زهر یک نقطه دوری گشته دایر

هم او مرکز هم او دور سایر

حق سبحانه بر دو قسم است. اول ادراک ذات باعتبار کنه ذات و تجرد او از تعینات
اسما و صفات و تلبس بمظاهر کائنات و این ممتنع است مر غیر حق سبحانه را زیرا که
او در حقیقت بحجاب عزت محتجب است و برداء کبریا مختفی و هیچ نسبت نیست
میان او و میان ماسوای او پس شروع در طریق معرفت او بدین وجه اضاعت نفس
و قیمت و طلب آنچه ممکن نیست ظفر بر تحصیل او محال مگر بوجه اجمالی بداند
در ازل آنچه متعین شده است امریست که ظهور به متعین بدو نبود و افق جدانه
از تعین مبرا و لذا گفت و یحذرکم الله نفسه و الله رئوف بالعباد یعنی
حق سبحانه برحمت کامله و رأفت شامله در حق بندگان خود خواسته است که
ایشان را از سعی در طلب آنچه ممتنع الحصول است حذر فرماید و در حدیث
نیز وارد است که تفکروا فی آلاء الله و لا تفکروا فی ذات الله و شیخ محی الدین رضی الله عنه
میفرماید التفکر فی ذات الله محال فلم یبق الا الفکر فی الکون اگر گوئی چون
تفکر در ذات محالست پس نهی متوجه چیست گوئیم این نهی متوجه پندار ذاتست
و فکر در آن چنانکه در مثنوی مولوی مذکور است آنکه در ذاتش تفکر کردنیست
در حقیقت آن نظر در ذات نیست هست آن پندار او زیرا به راه صد
هزاران پرده آمد تا اله و درین قسم معرفت اشارت رفته است برباعی اول

و با چند موسی عمران درین راه
برو تا بشنوی انی انا الله

[illegible]

بعیدست ولی حق را نه مانند و نه ندست چو ذات حق ندارد
نقل و دلیل نیابد اندرو تغییر و تبدیل اگر خورشید بر یک
حال بودی شعاع او بیک منوال بودی ندانستی کسی کین پرتو
اوست نبودی هیچ فرق از مغز تا پوست و در بیان ادراک
آنکه گفته اند بود در ذات حق اندیشه باطل محال محض دان تحصیل
حاصل. و بدین ادراک اشارت رفته است در رباعی ثانی و اما
ادراک ثانی که ادراک مرتبه است محل فکر و خفا و صواب و خطا است
و حکم ایمان و کفر راجع باوست و تفاضل میان ارباب معرفت بتفاوت
مرتبه اوست و اشارت باینست العجز عن درک الادراک
ادراک چه نسبت خاک را با عالم پاک که ادراکست عجز
از درک ادراک و باین ادراک اشارت رفته است برباعی ثالث اللهم
وفقنا لهذا الادراک واشغلنا عن سواک اندیشه در
اسرار الهی نرسد در ذات و صفات حق کماهی برسد علمی که نتایج
صفت آثار اوست در ذات منزه ز تناهی نرسد و درین رباعی
اشارتست بوجه امتناع تعلق علم بکنه ذات حق سبحانه و تعالی

۱۸

و از این آیت که غلبهٔ الوهیت ذات است [illegible] حقیقت [illegible]

آیت که منطبق است [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ادراک اطلاق حق و کمال او [illegible]

که از مراتب [illegible] تفصیل [illegible] او

ذات حق سبحانه باشد در بطون و تجرد از جمیع تعینات [illegible]

اما باعتبار ظهور و مراتب [illegible]

[illegible] معرفت [illegible]

وجود طالبان و مستعدان منبئ بر حصول آنست و کشف و کون و اصلان منتهیان
منبئ از وصول بدان و بعضی از مراتب ظهور جزویانند و آنرا غایت و نهایت
نیست و بعضی کلیانند و ازین کلمات بعضی همچو محلها اند مر ظهور
حقایق کلی و جزویات و لوازم آنرا چنانکه هر حقیقتی کلی یا جزوی یا متبوع
یا تابع بیکی از آن محال متعلق باشد بحیث لو قدر ظهورها تکون تحت
حکم ذلک المحل و یکون ظهورها بحسبها و این مراتب و عوالم را حضرات خوانند
و در این مراتب امر غیبی هر مرتبه وجودی نیست متمیز از وجود اسباب بلکه
وجود اسباب عین وجود امور متعینه مرتبه است چنانکه مرتبه حس و شهادت
مثلا مرتبه ایست کلی شامل مر جمیع محسوسات جزویه متعینه را از افلاک
و انجم و عناصر و موالید و وجود آن مرتبه کلی بعینه وجود همین جزویات
متعینه است نه آنکه هر یکی از کلی و جزویات را جداگانه وجودی باشد ممتاز
از یکدیگر فتدبر   واجب جل ذکره که از حضرت ذات   پنج است
تنزلات او در مراتب   غیب است و شهادت بسط ارواح و مثال   و الحس
جمعیت ملک الحضرات   ز مراتب کلیه منحصر در پنج مرتبه است و آنرا حضرات
خمس خوانند   اول حضرت مرتبه غیب و معانی گویند و آن حضرت

۱۱۷

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

و ظاهر باشند بر حق سبحانه و تعالی نه بر خود و امثال خود کما هو الامر فی الصور المنامیة
فی ذواتنا و این مرتبه را التعین ثانی و عالم معانی و مرتبه ثانیه از غیب خوانند
از مراتب آنچه ظاهر است و روی هم بر حق ظاهر است و هم بر اشیاء
کونیه نقسیم میکرد به سه مرتبه مرتبه عالم ارواح است و آن مرتبه ظهور
حقایق کونیه مجرده بسیط است بعضی خود را و مثل خود را چنانکه ارواح
در این مرتبه مدرک اعیان خود اند و امثال خود عالم مثال است و این
مرتبه وجود است مر اشیا کونیه مرکبه لطیفه را که قابل تجزیه و تبعیض و خرق
و التیام نباشند عالم اجسام است و این مرتبه وجود اشیاء کونیه مرکبه
کثیفه است که قابل تجزیه و تبعیض اند و این مرتبه را نام کرده اند مرتبة الحس
و عالم الشهادة پس مجموع این مراتب پنج مراتب باشند و مرتبه ششم
مرتبه جامع است مر جمیع مراتب را و آن حقیقه انسان کامل است زیرا که
او جامع جمیع است بر حکم برزخیت دارد والله اعلم بالحقایق در رتبه
اول که صفات جبروت از ذات جدا نبود ملک از ملکوت اعیان
وجود را پدیدار نبود در عین ظهور ملک در علم ثبوت در مرتبه
نخستین که تعین اول است ملک از ملکوت که مرتبه ارواح است و ملکوت

[illegible]

٢٥

[illegible]

[illegible]

[illegible] غیر امتیاز [illegible]

[illegible] امتیاز [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] بنظر [illegible]

[illegible]

و وجود را جز شعور بر خود و مثل خود پس شان او درین مرتبه متعدد و متمیز باشند

بتعدد و تمیز وجودی بلکه تعدد و تمیز ایشان باعتبار علم باشد پس لقطه تجلی از مرتبه

اولی که در آن مرتبه این تمیز و تعدد علمی نیز ملحوظ نیست و مثال این تعینه دانه

است که اصل شجره است و فی که در دانه فرض کنیم پس تعین و تجلی دانه بر خود

بر آنکه تفاصیل خصوصیات بیخ و ساق و شاخ و برگ و شکوفه و میوه در وی مندرج

و مندمج از ملحوظ باشد که تعین و تجلی... نه بخود و شی اوست که اشیا را در وی

نه تعدد وجودی است و نه تمیز علمی و تعین و تجلی دانه بخود و شی بصور تفاصیل این

خصوصیات بر خود بصورت بیخ و ساق و شاخ و برگ و شکوفه و میوه جلوه

و این مفصل را در مجمل مشاهده کند بمنزله تعین ثانی است که اشیا را در وی

اگرچه تعدد وجودی نیست اما تمیز علمی هست و این خصوصیات مذکوره باعتبار

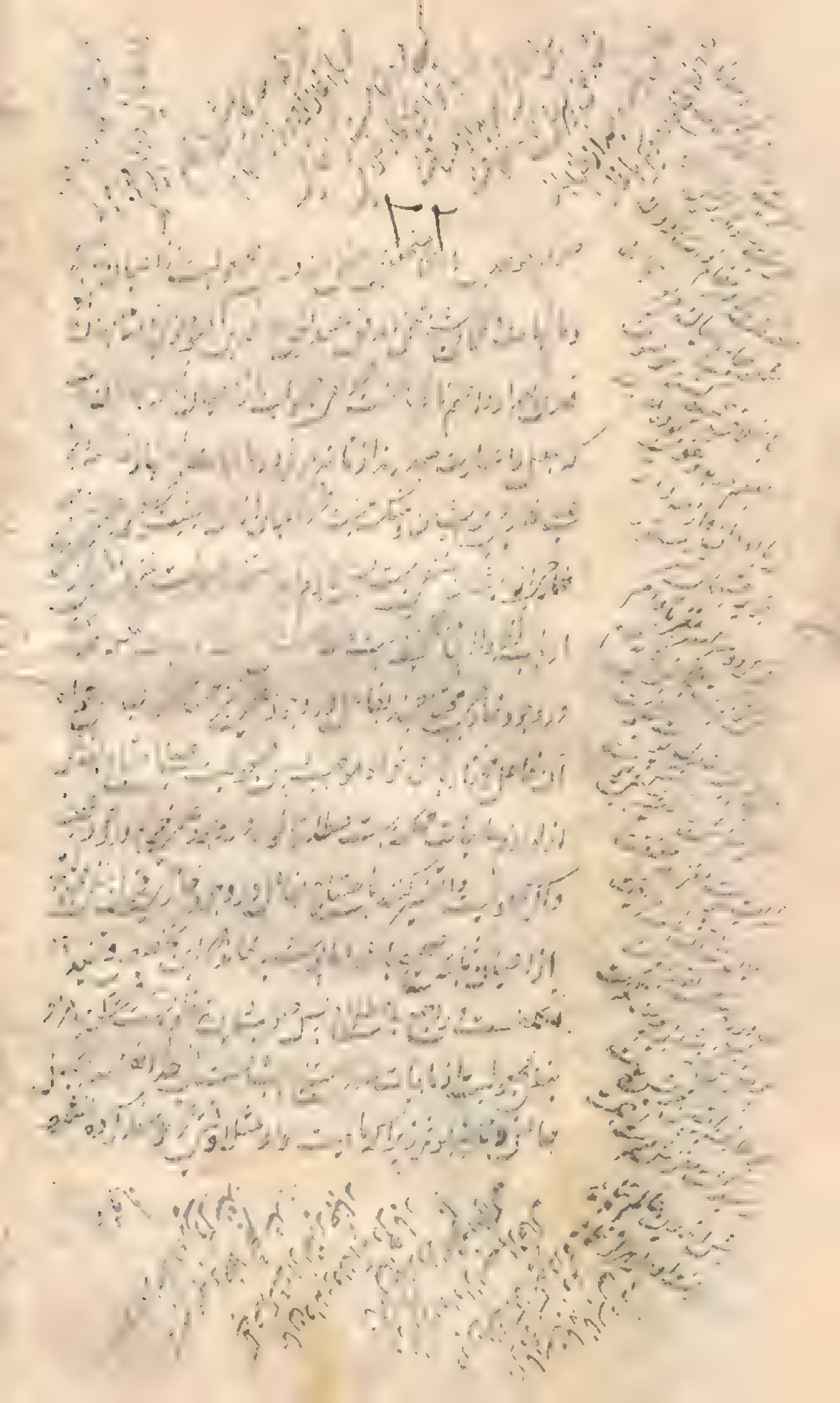
اندراج و اندماج در مرتبه اولی بی تعدد وجودی و تمیز علمی بود ارشئونات ذاتیه

و شئون معلومیه آنها در مرتبه ثانیه مثال حقایق موجود است که مسمی است باعیان

ثابته در عرف صوفیه و بماهیات نزدیک حکما چنانکه گذشت

اعیان که فیض عین شان کرده نزول　　حاشا که بود جعل جاعل مجعول

چیزی که جعل بود افاضه نور وجود　　توصیف عدم بآن نباشد معقول

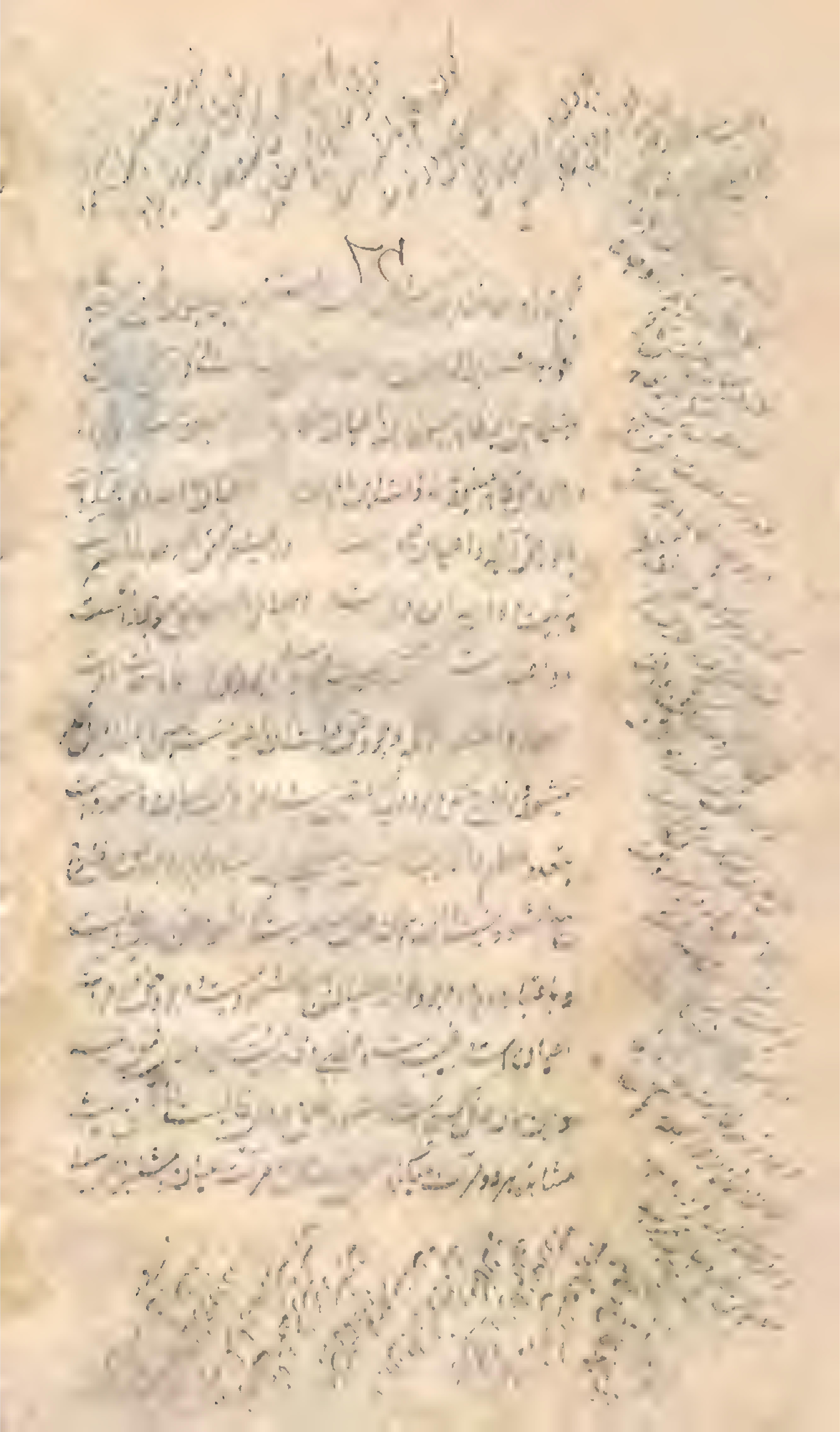

با معنی دیگر وراء مفهوم سواد عقل معنی جعل و تأثیر را در وی متصور نمیکند
بسبب آنکه میان ماهیت و نفس خودش مغایرتی نیست تا فاعل جعل و تأثیر
او را نفس خودش گرداند و همچنین متصور نیست جعل و تأثیر فاعل در جهت
وجود بآن معنی که وجود را وجود گرداند بلکه جعل و تأثیر در متعلق بماهیاتست
باعتبار وجود بآن معنی که ماهیات را متصف میگرداند بوجود همچنانکه تأثیر صباغ
مثلا در ثوب مصبوغ نه بآنست که ثوب را ثوب گرداند بسبب آنکه صبغ
بلکه بآنست که ثوب را متصف بصبغ گرداند پس بدین تقدیر هر یکی از نفی
مجعولیت ماهیات فی حد انفسها و اثبات مجعولیت ایشان باعتبار
اتصاف بوجود صحیح باشد کما لا یخفی علی الفطن الذکی والله الولی

اعیان که محاذات سر قدمند — در ملک بقا پرده کیان حرمند
هستند همه مظاهر نور وجود — با آنکه مقیم ظلمات عدمند

این رباعی اشارت بآن معنی است که صاحب فصوص رضی الله عنه در فص
ادریسی علیه السلام میفرماید که الاعیان الثابتة ما شمت رائحة
الوجود یعنی اعیان ثابته که صور علمیه اند بر عدمیة اصلی خود اند و بوی
از وجود خارجی بمشام ایشان نرسیده است و معنی این سخن آنست که اعیان

وجود اولیا او را چو عضو اند
که او کل است ایشان همچو جزو اند
چو از خواجه باید نسبت تام
از او با ظاهر آمد رحمت عام
شود او مقتدای هر دو عالم
خلیفه گردد از اولاد آدم
چو نور آفتاب از شب جدا شد
ترا صبح طلوع استوا شد
دگر باره ز دور چرخ دوار
زوال و فیء مغرب شد پدیدار
بود نور نبی خورشید اعظم
گه از موسی پدید و گه ز آدم
اگر تاریخ عالم را بخوانی
مراتب را یکایک باز دانی
ز خورشید هر دم ظهور سایه شد
که آن معراج دین را پایه شد
زمان خواجه وقت استوا بود
که از هر ظل و ظلمت مصطفا بود
بخط استوا بر قامت راست
ندارد سایه پیش و پس چپ و راست

و نزد هر دو مر آنست بی انفکاک و امتیاز ؛ ذو العین آنکه حقیقت

مشهود اوست ذو العقل آنکه شهود حق مفقود است ذو العین و

ذو العقل شهود حق و خلق با یکدیگر اورا موجود است این هر سه

اشارت است بالقاب ارباب مراتب ثلاثه که در شرح رباعی سابق گذشت

پس ذو العین در اصطلاح این طائفه عبارت از آن کس است که شهود حق بروی

غالب باشد حق سبحانه را ظاهر بیند و خلق را باطن پس خلق در نظر او بمثابه

آینه باشد مر حق را بسبب ظهور حق در خلق همچو ظهور صورت در آینه و اختفای

خلق بحق همچو اختفای آینه بصورت و ذو العقل عبارت از کسی است که

شهود خلق بروی غالب باشد خلق را ظاهر بیند و حق را باطن پس حق در نظر

او بمنزله آینه باشد مر خلق را و خلق بمنزله صورت منطبع در آینه لاجرم

حق باطن باشد کما هو شان المرآت و خلق ظاهر کما هو شان الصورت المر

تسمة فی المرآت و ذو العین و العقل عبارت از کسی است که حق را در خلق

مشاهده کند و خلق را در حق بشهود هیچ کدام محجوب نگردد از شهود دیگری

بلکه وجود واحد را بعینه از وجهی حق بیند و از وجهی خلق بنود کثرت مانع نباشد

شهود وحدت او شهود وحدت مزاحم نگردد کثرت را هست بی شرط

[illegible]

فرمود هر جا که زیک شان دگر جلوه نمود در مرتبه با جمیع
شانها بود هر یک ز شئون بوصف مجموع نمود ایجاد و بارز
اینجا از استتار و تجلی حق سبحانه و تعالی بصور اعیان ثابته و ماهیات
والصبغ او با تمام آثار ایشان و غایة ستر استتار وجود حق بصورت
هر عین ثابته ظهور اوست سبحانه بحسب شانی که آن عین ثابته مظهر اوست
بر خود بش یا بر همین شان یا بر امثال او جمعا و فرادی با وجود ظهور آن
شانست بر حق سبحانه یا بر خود بش یا بر امثال خود بش که ازلک جمعا و فرادی
با وجود جمع بین الظهورین و هر گاه این گه ظاهر میشود حق سبحانه بحسب وی
بهانیست کلی جامع مر جمیع شئون را یا شانیست که بعضی است از افراد
این شئون که ظهور او سبحانه با حدیة جمع خود بش متحقق نمیشود مگر بنسبت این
شان کلی جامع که حقیقة الشان کاملست پس حق سبحانه در مرآت
انسان کامل بر خود بش از حیثیت شان کلی جامع بکلیت و احدیة
جمعیت ظاهر باشد پس اکتساب کند هر شان حکم جمیع شئون را و هر یک
یک هم آید و هر فرد بوصف مجموع نماید زیرا که همچنانکه در مرتبه احدیة
جمع هر شانی بر جمیع شئون مشتمل است همچنین در مرتبه انسان کامل

نوع انسانی را والله المثل الاعلی بمنزلهٔ حضرت احدیه جمع آن مرتبه و کلیات

و شیون و غیرها بمثابهٔ شیون آلهی و زید و عمر و بکر و خالد نمودار مظاهر تفصیلی

و وجهی که عالم است و بشر مثال مظهر احدی جمیع انسان که در وی هر یک از

افراد شیون بر رنگ همه بر آمده است و مضاهی شان کلی از مفتاح مفاتیح

غیب است گشته است والله اعلم   واحد همه را احد عددی بیند

در ضمن عدد و نیز احدی بیند   یعنی بکمال ذاتی و اسمائی

در خود همه و در همه خودی بیند   حضرت حق سبحانه تعالی را کمالیست

ذاتی و کمالیست اسمائی و مراد از کمال ذاتی ظهور ذات است بر نفس خود را

بنفس خود در نفس خود از برای نفس خود بی اعتبار غیر و غیریه و غنای

مطلق لازم کمال ذاتیست و معنی غنای مطلق آنست که شیون و

احوال و اعتبارات ذات باحکامها و لوازمها علی وجه کلی جملی

در جمله مراتب آلهی و کیانی مینمایند مر ذات را فی بطونها و اندراج الکل

فی وحدتها کاندراج جمیع الاعداد و مراتبها اجمع فی الواحد والواحد

فی الاحد شاهد و ثابت باشند بجمیع صورها و احکامها تحا ظهرت و تظهر

و تثبت و تشاهد منفصلة فی المراتب الی الابد پس ذات اقدس بدین

بکار مرتفع گرد و زر دریا
بام حق فرو بارد بصحرا
شعاع آفتاب از چرخ چارم
بر افتد شود ترکیب باهم

[illegible]

گذشت عبارتست از ظهور ذات مقدس و شهود او در مراتب تعینات
که مسمی اند بغیر و سوی. اگر گویند استکمال حق بغیر لازم آید
گوئیم چون مراتب نیز از مظاهر و مجالی است مطلقاً غیر نیست تا استکمال بغیر
لازم آید بلکه او را دو جهتست یکی تعین و تشخص در مراتب حق و شئون
و آن جهت غیریه است دیگر جهه وجود در قیام همه موجودات بآن
وجود و این عین وجود حقست سبحانه هکذا قال بعض شارح الفصوص
و پوشیده نماند که مراتب و مظهریه مراتب موجودات مر وجود حق را از جهت
غیریت نه از جهه عینیه چه مظهریه مرایا و مظاهر باعتبار تعین و تقید است
و ایشان باعتبار تعین و تقید غیر وجود مطلق اند اگرچه در حقیقه وجود متحد و عین
و محققان از غیریه این میخواهند و غیر حقیقی چه وجود عدم محض است پس جواب
با صواب آنست که گوید ذات فی نفسها کاملست بی وجود اعتبار
مظاهر مقیده است و کمال اسمائی بجهه کمال مظاهر اسما و شئون است نه بجهه
کمال محض ذات پس استکمال ذات بغیر لازم نباید والله اعلم گر طالب
بود ور کاسب خیر گر صاحب خانقه و گر راهب دیر از روی تعین بر
شان و ز روی تحقق همه عین اند نه غیر پیش گذشت حقایق اشیا عبارت

بذات خود و شئون و اعتبارات ذات خود است که او را دو حیثیت
می باشد حیثیت عالمیه و حیثیت معلومیه و حیثیت معلومیه صور
و اعیان ثابته است باطن بود که سبب در ذات علم و ذات نسبت
ظاهر میباشد که این معنی در خود و امثال خود بارها می یابیم پس ظاهر است که هر یک از
حیثیت مذکورتین را اگر چه تمایز بین العالم والمعلوم محض اعتبار است اقتضا
چند خاص هست چنانچه وحدت و وجوب و احاطه و تاثیر عالمیه را و منافیات
این امور یعنی کثرت و امکان و محاطیه و تاثیر معلومیه را پس در قول که گویند
وجوب صفت ظاهر وجود است مراد بآن ظاهر وجود باشد بمعنی ثانی نه بمعنی اول
چه ظاهر وجود بمعنی اول شامل است مر همه تعینات وجوبیه و امکانیه را چنانکه گذشت
پس صفت وجوب شامل مر جمیع تعینات ظاهر وجود بمعنی اول نباشد و متبادر از نسبت
وجوب بوی شمول است بکمال الخفی و مراد بظاهر علم صور علمیه و اعیان ثابته است
که لازم اوست صفت امکان که عبارت از تساوی [illegible] ظهور
و بطون است معتبر میشود بوجود و عدم خارجی باطن ولی هر عالم [illegible] وجود ذات
شامل شئون و اعتبارات است [illegible] ظاهر هما [illegible] فافهم
فانه سر مبهم [illegible] حق عالم و اعیان حقائق معلوم معلوم بود [illegible] حکیم

که ثابت بوده باشد بلکه تعلق علم وی بمعلوم بر آن وجه است که معلوم
فی حد ذاته بر آنست و علم را در وی هیچ گونه تاثیر و سرایتی نیست اعیان
ثابته صور نسب و شئون ذاتیه حضرت حق سبحانه و تعالی و نسب و شئون
ذاتیه حق مقدس و منزه از تغیر و تبدیل ازلا و ابدا پس اعیان نیز ممتنع
التغیر باشند از آنچه بر آنند فی حد انفسها و حکم حق بر ایشان بمقتضا
قابلیات و موجب استعداد ایشان باشد هر چه بلسان استعداد از حضرت
حق و جواد مطلق عز شانه طلب دارند چنانکه باید و چندانکه شاید عطا
نماید و انعام فرماید بی نقصان و زیاده خواه از درکات ... خواه از
درجات سعادت جعلنا الله و ایاکم من اهلها   نیاید کامد زکمین عدم

در حضرت حق خلعت هستی پوشید   بر موجب حکم هو بدی و لعید
در هر آتش خلع و لبس است جدید   جز را بنمائیش بیک منوالست
و اندر صفت وجود بر یکی است   در دیده نظر ز چه ابقای دارد
آن نیست بقای جدد امثالست   حقیقت آدمی بل هر ذره از ذرات

عالم بالنسبه الی ذاته و حقیقته لا الی علم موجده تعالی بهای نیست است
که برابطه وجودی علمی صورت معلومیه او در علم قدیم حق تعالی بوده از فیض جود

[illegible]

و از ان خلع و لبس دائما واقع است هیچ وقت از موجدی و خالقی حق تعالی
از آیات آن منقطع نیست هر چند ابناء را از وصول این اثر آگاهی نیست
بل هم فی لبس من خلق جدید و بعضی امور که برای رویت باقی
نماید و نمایش یکی و هر دو باید آن نمایند لیکن باید کی را از تجدد و تعینات
متماثله متوافقه باید شناخت تا در الغلط نباید انداخت چه فنا و بقا در
اعتبار تراند که از تجدد و تعینات متباینه و متوافقه نمود و منسوب به بقا حقیقی
لازم ذات وجود بود و مجازی بحسب استواء مظاهر متوافقه و فنا اسم ارتفاع
تعینی است مخصوص و این لازم ذات تعین است ما عندکم ینفد و ما عند الله باق
قدس الله اسرارهم عالم مجموع ظاهر و اعراض صور و اشکال اعیان ثابته
است که ظاهر شده است در مرآت وجود حق و هستی مطلق یا خود تنوعات وجود
حق و تنوعات هستی مطلق است که ظاهر شده است در صور حقایق عالم و اعیان
ثابته و وجود حق مطلق دائم الفیضان و السریان است در حقایق اعیان.
پس آنچه قابلست از وجود حق مر صورت عینی را از اعیان بر وجه اول یا
آنچه متعین است از وجود حق در صورت عینی از اعیان بر وجه ثانی متلبس میشود
بصورت آن عین نزدیک طائفه وجود مجازات و مر آن عین را السبب الفصال

وجود آن جزء در کل ...
که موجودات کل ...

[illegible]

تجلی است واحد که ظاهر میشود مراد را بحسب قوابل و مراتب استعدادات
ایشان تعینات متعدده و نعوت و اسما و صفات متکثره متجدده
نه آنکه آن تجلی فی نفسه متعدد است یا ورود او طاری و متجدد
بلکه احوال ممکنات چنانکه تقدم و تاخر و غیرهما موهم میشود تجدد و تعدد
متصف میگردد بتعین و تقید اگرچه امر آن تجلی اجلی و اعلی از آنست
که متغیر گردد در اطلاق و تقید و متصف شود بنقصان و مزید و آن
تجلی احدی مشار الیه نیست مگر بفیض تجددی و نور وجودی که واصل میشود
از حضرت حق سبحانه بممکنات غیر از آن نه بعد از اتصاف بوجود و نه
قبل از آن و هر چه غیر آنست احکام و آثار ممکنات است که منتقل میشود
از بعضی ببعضی دیگر بعد الظهور بالتجلی الوجود المذکور و چنانچه این وجود دایما
منبث مادی از حق سبحانه بلکه مستفاد از تجلی مذکور عالم مفتقر باشد بآن
امداد وجودی احدی مع الآنات دون فتور و انقطاع چه اگر یک طرفة
العین این امداد منقطع شود عالم بهمان اصلی و عدم فنای خود باز گردد
زیرا که حکم عدم امری است لازم مر ممکن را مع قطع النظر عن الموجد تعالی
و وجود عارضی است مر او را و تفاوتی که میان ممکنات واقع است

...متعذر است زیرا که این از اسرار است که اطلاع بر آن ممکن نیست الا له
مگر کمّل اولیاء الله را رضوان الله تعالی علیهم اجمعین و افشاء آن بر
غیر اهلش جایز نه

در کون و مکان نیست عیان جز یک نور
ظاهر شد آن نور بانواع ظهور
حق نور و تنوع ظهورش عالم
توحید همین است و دگر وهم و غرور

نور حقیقی جز یکی بیش نیست و آن
نور خداست و نور خدای منبسط و نامحدود و نامتناهی است و عالم
تجلی نور خداست که بچندین هزار صفت تجلی کرده و باین صورتها خود را
ظاهر گردانیده بدان وفقک الله و ایانا که حقایق تعینات حق
و تمیزات وجود مطلق بحسب خصوصیات اعتبارات و شئون مستجنه
در غیب ذات تعالی از آن نیست که در مرتبه علمست یا در مرتبه عین اگر
در مرتبه علمست حقایق و ماهیات اشیاست که مسمی است در اصطلاح
این طایفه باعیان ثابته و اگر در مرتبه عین است وجود اشیاست پس
حقایق اشیا عبارت باشد از تعینات وجود حق در مرتبه علم باعتبار
خصوصیات اعتبارات و شئون مستجنه در غیب ذات هرگاه که وجود
تجلی کند بر خود متلبس بشأنی از شئون تجلی علمی غیبی حقیقتی باشد از حقایق

موجودات [illegible]

[illegible] موجودات [illegible]

[illegible]

كه [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

موجودات [illegible]

[illegible]

[illegible]

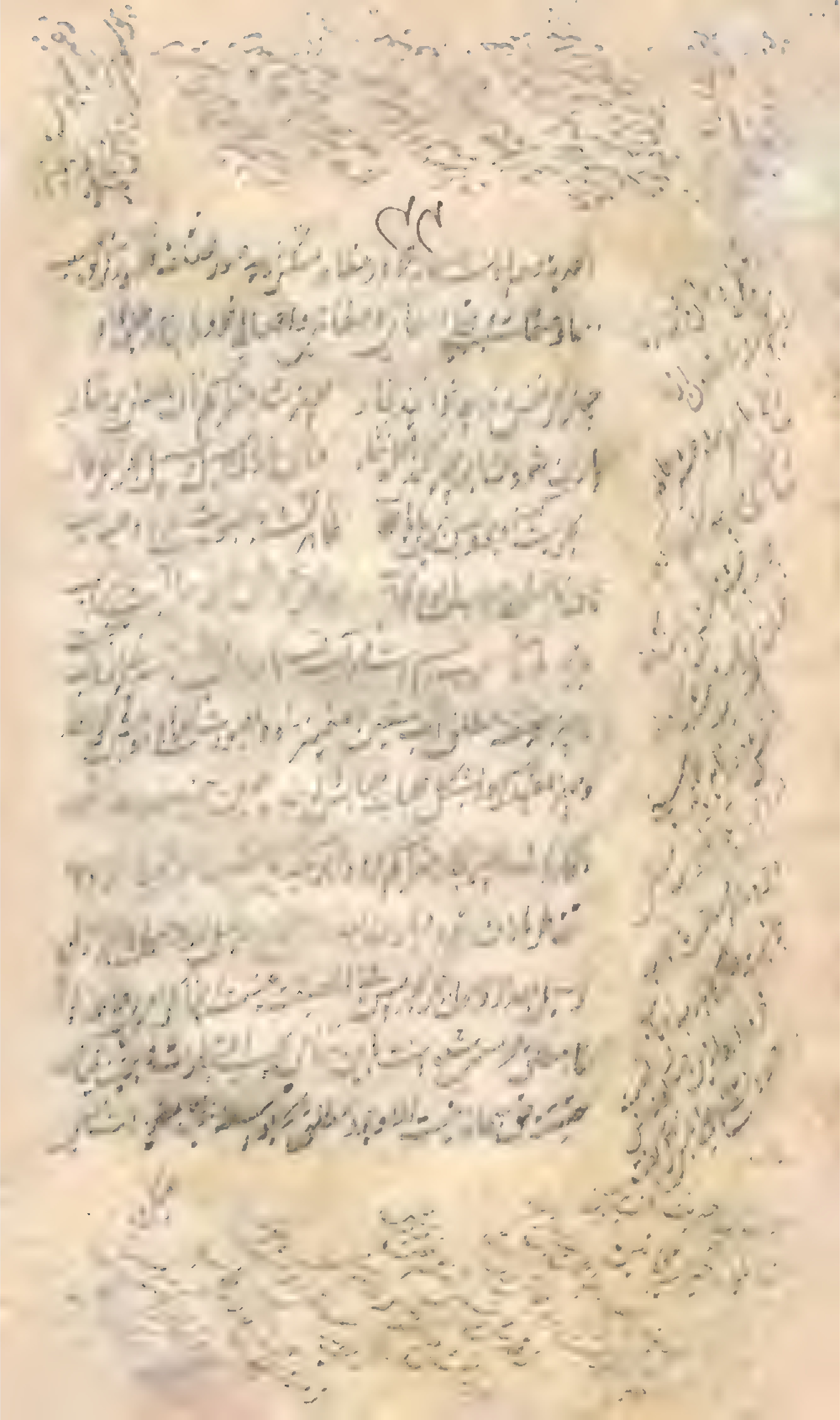
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

اعیان همه شیشهای گوناگون بود کافتاده بران پرتو
خورشید وجود هر شیشه گر بود سرخ یا زرد و کبود خورشید دران
شیشه هم بهمان رنگ بنموده نور وجود حق سبحانه و تعالی ولله المثل
الاعلی بمثابه نور محسوس و حقایق و اعیان ثابته بمنزله زجاجات متنوعه
بمتلونه و متنوعات ظهور حق سبحانه دران حقایق و اعیان چنانکه الوان مختلفه
هچنانکه نماید که الوان نور بحسب الوان زجاجات گر حجاب اوست
در نفس الامر او را الوانی نیست تا اگر زجاج صافی است سفید نور درو
با بوی صافی و سفید نماید و اگر زجاج کدرست و ملون نور درو کدر
و ملون نماید با آنکه نور فی حد ذاته از لون و شکل مجرد و معراست همچنین
نور وجود حق سبحانه تعالی را با هر یک از حقایق و اعیان ظهوریست اگر
حقیقة و عین ترتیبست بساطت و نوریت و صفا چه اعیان
عقول و نفوس مجرده نور وجود دران مظهر در غایت صفا و نوریت
و بساطت نماید اگر بعیدست چه اعیان جسمانیات نور وجود درا
کثیف نماید با آنکه فی نفسه نه کثیف است و نه لطیف پس او است تقدس
و تعالی که واحد حقیقی است منزه از صورت و صفت و لون و شکل در حضرت

میگردد باسماء انسان وچنانکه مسمی میگردد بامثال العقل پس نفس پس نفلک

پس باجرام پس بطبائع پس بموالید الی غیر ذلک و ثبت فی الحقیقة

یکوجود حق و هستی مطلق که مسمی گشته است بدین اسما بحسب اعتبارات

تنزل از حضرت احدیه بواحدیه واز حضرت واحدیه بحضرت الوهیه واز

بحضرت کونیه واز آن بحضرت جامعه انسانیه که از حضرات کلیه است

پس چنین جاهل تعقل کند بصورت موج و حباب و بخار وابر و گل و یخ این

آنچه نداند که چیزی نیست الا آب مطلق که بصور این مقیدات بر آمده است

و خود را درین مظاهر مختلفه بنموده و همچنین چون تعقل کند بمرتبت عقول

عقول و نفوس و افلاک و اجرام و طبایع و موالید گوید این خلق و نداند که

این همه مظاهر ویند و وی سبحانه خارج نیست ازین مظاهر و مظاهر از او

اما عارف چون نظر کند داند و بیند همچنانکه بحر باسم آب حقیقة مطلق

آب را که مظاهر محیط است بجمیع مظاهر و صور خویش از موج و حباب

و غیرها و میان مطلق آب و این مظاهر و این صور مغایرت و مباینت

نیست بلکه بر هر قطره از قطرات و هر موج از امواج صادق است

که عین آب است من حیث التعین همچنین اسم حق عبارتست از حقیقة

مقید و حقیقت مقید همان مطلق است با انضمام قیدی و مقیدات باعتبار
خصوصیات قیود مغایر یکدیگر اند و باعتبار حقیقت مطلقه عین یکدیگر اند
پس حقیقت جمیع اجزاء وجود وجود واحدست که ظاهر شده است بسبب احتجاب
بصور تعینات موجودات و محتجب گشته است بواسطه ظهور در ملابس تنوعات
ازینها همچنین ظهور الف که حرف واحد است و احتجاب وی بکیفیات و اشکال [illegible]

در مذهب اهل کشف و ارباب خرد ... ساریست احد در همه افراد عدد
زیرا که عدد گرچه برون است ز حد ... هم صورت و هم ماده او هست احد
تفصیل وجوه هر عدد از احد است ... تفصیل مراتب احد از عدد است
عارف که ز فیض روح قدسش مدد است ... البطحق و خلقش اینچنین معتقد است

واحد در مراتب اعداد از اثنین الی ما لا نهایة له ظهور دارد که در هر یک خاصیتی
و فائده میدهد که در دیگری نیست و حقیقت هر یک مغایر حقیقت دیگری نیست
و همه تفصیل مرتبه واحد میکنند یعنی مبین اند که واحد ست که درین مراتب
بتکرار ظهور کرده است زیرا که اثنین دو واحد ست و ثلث سه واحد و همچنین
جمیع اعداد که درین واحد مجتمع گشته است و از اثنانه و ثلثه
و غیرها من الاعداد حاصل شده پس ماده اعداد واحد متکرر است و صورت
اعداد هم واحد پس همه اعداد با واحد موجود اند و واحد بر واحد به خود

۵۱۸

[illegible] الله [illegible]

[illegible]

واحد [illegible] اعیان [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] از [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] اعیان [illegible]

والصفات [illegible] اعیان [illegible] ثابته [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

بظهورات مختلفه بحسب جواهر آئینه ونماید که آن باشکال

گواهی داست که تو خود دران آینها مینمائی وجز تو دران نی و بکر بنت

دل تو خود تجلیات و همان صفتی که بود در مرتبه خود بسان اعیان موجود

را بمنزله مرات متعدده متنوعه و متکثره دان و ذات الهی را ولله المثل

الاعلی بمثابه وجه واحد فما الوجه الا واحد غیر انه اذا انت

عددت المرایا تعددا   در هر آینه روی دیگر گون   مینماید جمال او

هر دم   که بر آید بکسوت حوا   که نماید بصورت آدم   پیری یک

دوصد هزار برقع   یک زلف و دو صد هزار شانه   یک شمع

دوصد هزار مرآت   یک طایر و صد آشیانه   والله ولی الهدایه

والاعانه   تا کرده طلسم هستی خویش خراب   از تیغ حقیقت

نتوان کشف حجاب   دریاست حقیقت و سراب است سخن   سیراب

نشد کسی ز دریا بسراب   از ساعت دل شمار کثرت رفتن   تو را

که بوزه در وحدت سفتن   منزه در سخن مشو ز توحید خدا ای وجه

و بدان بود نه واحد گفتن   تامل در کلمات قدسیه ارباب توحید

و تدبر در اشارات متبرکه اصحاب مواجید قدس الله اسرارهم تنبیه و تشویق

راست به تحصیل کمال معرفت و تحقیق راز برآنکه علوم و معارف ایشان

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

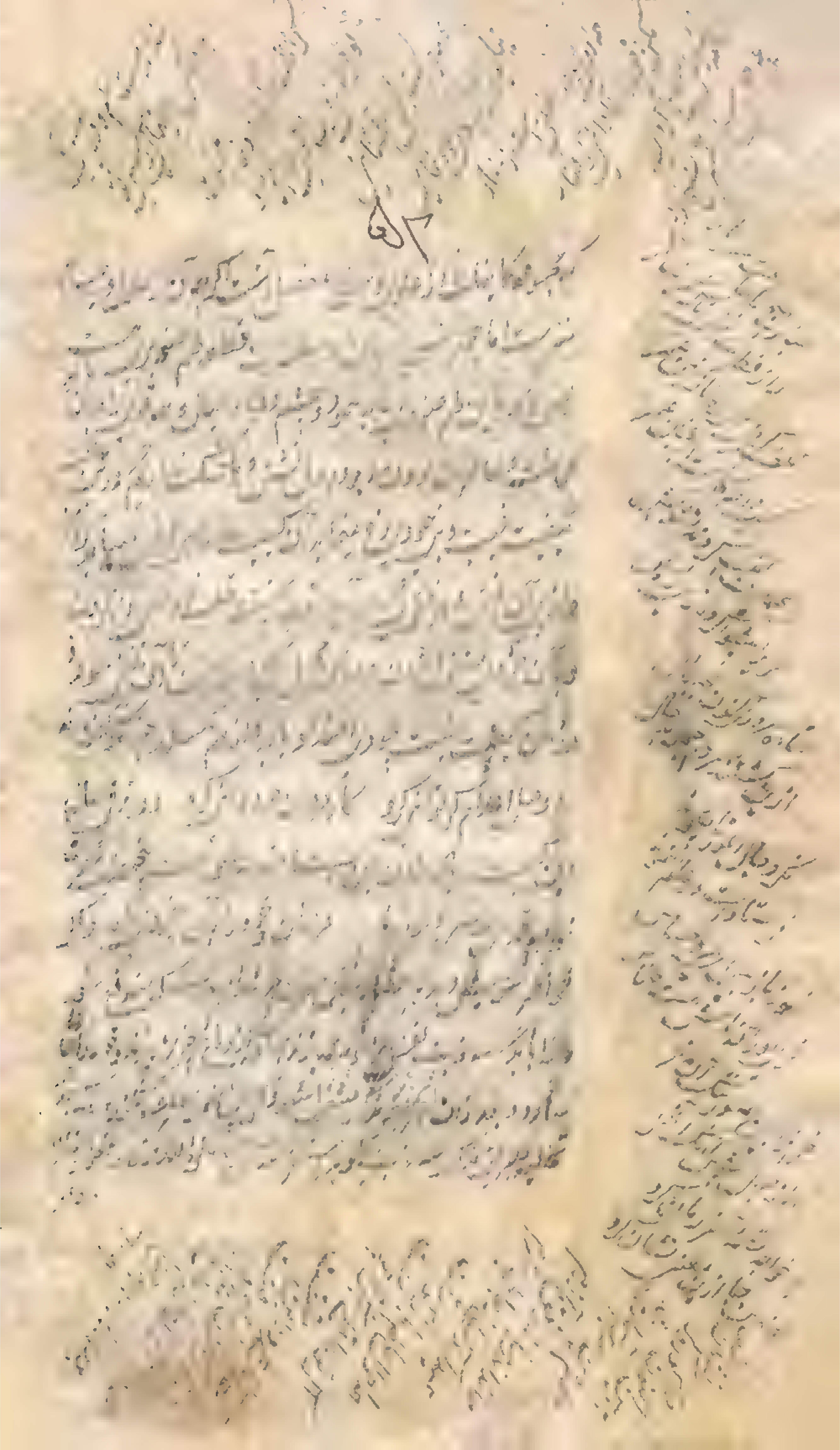
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

راسخ و هو الله سبحانه و تعالی فانهما فی حجب التعینات عن وحدة الذات
الا احدیة الساریة فی الکل بالمحو الفناء فی الوحدة حتی تشرق سبحات
جلاله فتحرق ما سواه و بحقیقة نهایة سیر مشایخ بدایت طریق ایشان است
چه اول در آمد ایشان در حد فنا است و سلوک ایشان بعد از جذبه است
یعنی تفصیل مجمل توحید که مقصود از آفرینش عالم و آدم همین است و ما خلقت
الجن والانس الا لیعبدون ای لیعرفون   در مسند فقر جمله توئی شاه
زان رو که بنقش آگاهی   آن نقش که نی بلوح دل صورت او
زان نقش بنقش بند یابی راهی   سرگرم عشق درد مندان دانند
نی خوش منشان خود پسندان دانند   از نقش توان بسوی بی نقش شدن
وین نقش غریب نقشبندان دانند   طریق توجه حضرت خواجه و خلفای
ایشان قدس الله سرهم پرورش نسبت باطنی ایشان چنانست که
گاه گاه خواهند بدان اشتغال نمایند اول صورت آن شخص را که این
نسبت از وی یافته باشند در خیال در آورند تا آن زمان که اثر حرارت و کیفیت
معهوده ایشان پیدا شود پس ملازم آن کیفیت بوده بان صورت و خیال که
آینه روح مطلقه است متوجه بقلب شوند که عبارت از حقیقت جامعه انسانی

سامعاد ناظر ولا حول ولا قوة الا بالله و دل را در این استغفار با زبان
موافق دارد و باسم با فعال کسب معنی و در دل مشغول شدن در دفع وساوس
اثری تمام دارد و اگر باین نیز دفع نشود در دل چند نوبت تأمل کلمهٔ لا اله الا الله
بلند بدین طریق که لا موجود الا الله تصور کند و اگر بدین نیز دفع نشود چند نوبت
بجهر بگوید و الله را آنچه بود به دل فرو برد و آن مقدار مشغول شود که محل مشغول
که به همه تن مملو خواهد شد ترک کند و چنانچه آن وسوسه نیز باکر مشوش
او باشد موجودی خواهد بعض از موجودات ذهنی آنرا بالحقیقة قائم بحق
بلکه عین حق داند زیرا که باطل نیز بعضی از ظهورات حق است کما قال
الشیخ ابو مدین قدس الله روحه لا تنکر الباطل فی طوره فانه بعض
ظهوراته واعط منک بمقداره حتی توفی حق اثباته و قال
شیخ مؤید الدین الجندی تتمیما فالحق قد یظهر فی صورة منکر
ناالجاهل فی ذاته شک نیست که بدین ملاحظه ذوقی حاصل شود
و لذتی عظیم ازان قوت گیرد و میباید که آن زمان آن فکر را نیز ترک کند
و بکلیه بخود متوجه شود و خود را با آن باز دهد و از پی آن برود و بالکلیه
دست عینت و بخود ... باشد فکر در حقائق اشیاء و توجه بحرکات عکس

و در حالت سخن گفتن نیز از نسبت مشاهده غافل نشود بلکه گوشه چشم دل را

بدان سو دارد و اگر چه بظاهر با مردم مشغول باشد چنانکه گفته اند

از درون شو آشنا و زبرون بیگانه وش   این چنین زیبا روش کم می بود اندر جهان

و هر چند همت بیشتر باشد این نسبت قوی تر گردد و باید که خود را از عقب

راندن نگاه دارد و گر راندن عقب طرف باطن را از نور معنی تهی بسازد و اگر

اندرونه ناشنیدنی واقع شود یا فتوری دست دهد اگر کدورتی قوی طاری شود

و سر رشته گم گردد یا ضعیف شود غسلی برآرد و اگر قوت مزاج وفا کند

با آب سرد و گرنه بسیار صفا میدهد و الا آب گرم و جامه پاک در پوشد و در

جای خالی دو رکعت نماز بگذارد و چند نوبت بقوت نفس بر کشد و خود را

خالی سازد و بطریق معهود مشغول شود و در ظاهر نیز پیش حضرت حقیقت

جامعه خود تضرع نماید و بکلی با و توجه کند و بداند که این حقیقت جامعه

مظهر مجموع ذات و صفات خداست سبحانه نه آنکه خدای سبحانه در وی

حلول کرده تعالی الله عن ذلک بلکه بمنزله ظهور صورتست در مرآت پس این

توجه بحقیقت نزدیک حق باشد سبحانه و تعالی و چون خواهد که بمعنی مشغول شود

بنفی هر چند تمام تر [illegible] حضرت جامعه خود را بخواند اللهم [illegible] و [illegible]

[illegible]

متوجه آن میشوند تا آن غایه که خواطر بالکلیه مندفع میشوند و کیفیت
نسبت بیچون در دست میدهد و قال بعضهم قدس الله اسرارهم نوع عالی
از توجه آنست که طالب متوجه ملاحظه حضرت عزة راسمه شانه مجرد از
لباس حرف و صوت عربی و فارسی سمت توجه خود سازد و نگذارد
که ملابسات حوادث از جسم و جوهر و عرض زحمت آورد که سبب
قصور خواهد بنابر حدیث رایت ربی نورا انیا حضرت عزة را بر صفت
نوری نامتناهی برابر بصیرت بدارد و قال بعض الکبراء انم توجهات
بحضرت حق و اکمل مراتب حضور مع المطلوب المطلق آنست که بعد از
تعطیل قوای جزویه ظاهره و باطنه از تصرفات مختلفه و فارغ گردانیدن خواطر
از هر علمی و عملی اعتقادی بل عن کل ماسوی المطلوب الحق سبحانه و تعالی توجه
بحضرت حق کنی بر وجهی که معلوم حق است یعنی چنانکه اوست در واقع
نه معتقد به تنزیه و تشبیه مسموع یا مظنون بلکه توجه مجمل مطلق هیولانی صفت
که قابل جمیع صور و امور است که از حضرت بروی فایض گردد و از نقش
اعتقادات مستحسنه و مستکره مع توجد العزیمة والجمعیة والاخلاص التام
والمواظبة علی هذا الحال فی الدوام وفی اکثر الاوقات و دون فترة

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

موجوداً به معدوم یا بنفی لا من حیث ان له وجوداً غائباً احدیه فانه محال

هو ملاحظة العبد عینه متصلا بالوجود الاحدی بقطع النظر عنه

بقید وجود العبد واسقاط الاضافة الیه فیری القلب مدد الوجود

ونفس الرحمن الیه علی الدوام بلا انقطاع حتی یبقی موجوداً به

با غیب هویت آمد این حرف شناس ، والفاس راهست بر این حرف اساس

باش آگه از این حرف در امید و هراس ، حرفی گفتم شگرف اگر داری پاس

شیخ ابوالجناب نجم الدین الکبری قدس الله سره در رساله فوائح الجمال

میفرماید که این ذکر جاریست بر نفوس حیوانات انفاس ضروریه این

زیرا که در برآمدن و فرو رفتن بنفس حرف ها که اشارتست بغیب هویه

حق سبحانه گفته میشود اگر خواهند و اگر نخواهند و همین حرف هاست که در اسم

مبارک الله است و الف و لام از برای تعریف است و تشدید لام از برای مبالغه

در آن تعریف پس میباید که طالب هوشمند در نسبت آگاهی بحق سبحانه بدین

وجه بود که در وقت تلفظ باین حرف شریف هویه ذات حق سبحانه و تعالی

ملحوظ بود باشد و در وقت خروج و دخول نفس واقف باشد تا نسبت در

حضور مع الله فتوری واقع نشود تا برسد بر آنجا که بتکلف نگاه داشت

[illegible]

کند بملازمت ذکر از اذکار و ذکر رحمن از وجهی کونی است و از وجهی
ربانی زیرا که از روی لفظ و نطق کونی است و از روی مدلول ربانی
بلکه رب پس آن برزخ باشد میان حق و خلق و بسبب وی نوعی
دیگر از انواع مناسبت حاصل آید و مشایخ طریقت قدس الله اسرارهم
از جمله اذکار ذکر لا اله الا الله را اختیار کرده اند و حدیث نبوی چنین
وارد است که افضل ذکر لا اله الا الله و صورت این ذکر مرکب است از نفی
و اثبات و بحقیقت راه بحضرت عزت سبحانه باین کلمه توان برد و حجب
روندگان نتیجه نسیانست و حقیقت حجاب انتقاش صور کونیه است
در درون و دران انتقاش نفی حق و اثبات غیرست و بحکم المعالجة
بالاضداد در کلمه توحید نفی ماسوی حق سبحانه است و خلاص از شرک
خفی جز بمداومت و ملازمت بر معنی این کلمه حاصل نیاید پس ذاکر را
میباید که در وقت جریان این کلمه بر زبان موافقت میان دل و زبان
نگاه دارد و در طرف نفی وجود جمیع محدثات را بنظر فنا مطالعه فرماید
و در طرف اثبات وجود قدیم را جل ذکره بعین بقا مشاهده نماید تا بواسطه
تکرار این کلمه صورت توحید در دل قرار گیرد و ذکر صفت لازم دل

ا وجهست موجب شکر است یا موجب عذر و گفته اند بازداشتن
نفس در وقت ذکر سبب ظهور آثار ملاطفه است و مفید شرح صدر و
واطمینان دل است و یاری دهنده است در نفی خواطر و عادت کردن
در بازداشت نفس سبب وجدان و حلاوت عظیمه است در ذکر و سلطه
بسیاری از فواید دیگر و حضرت خواجه قدس الله سره در ذکر بازداشت نفس را
لازم نمی شمرده اند چنانکه رعایت عدد را لازم نمی شمرده اند اما رعایت وقوف
قلبی است و از عبارات و اصطلاحات سلسله خواجگان قدس الله
یاد کرد و بازگشت و نگهداشت و بازداشت یاد کرد عبارت است از ذکر
لسانی یا قلبی و بازگشت آنست که ذاکر هر بار که بزبان یا بدل کلمه
طیبه را بگوید در عقب آن بهمان زبان بگوید که خداوندا مقصود من
توی و رضای تو زیرا که این کلمه بازگشت نفی کننده است هر خاطری
که بیاید از نیک و بد تا ذکر او خالص باند و سر او از ما سوی فارغ گردد
و نگهداشت مراقبه خاطر است چنانکه در یکدم چند بار بگوید که خاطر او
بغیر نرود ... و مقصود ازین همه بازداشت است که شاهد است
و فانی شدن و ذکر حقیقی است علی الحقیقه و ذکر لسانی و ذکر قلبی

داشته باشد در قید کتابت آورده میشود تا این رساله بآن کلمات
خدمت تمام شود و بآن الفاظ متبرکه مسک الختام و هی بسم الله
الرحمن الرحیم مبنای طریق مشغولی این عزیزان آنست که میگویند
هوش در دم و خلوت در انجمن معنی هوش در دم آنست که هر نفسی
که بر می آید میباید که از سر حضور باشد و غفلت بوی راه نیابد و طریق
مشغولی آنست که این کلمه طیبه لا اله الا الله را بتمام میگویند و کیفیت
گفتن آنست که زبان را بر کام می چسپانند و نفس را در درون نگاه
میدارند آنمقدار که می توانند و متوجه قلب صنوبری میشوند که ذکر
ز قلب گفته شود نه از معده و این توجه را مهم میدارند و این مشغولی را الا
در عقب هر ذکر ملاحظه این معنی را که خداوندا مقصود منی توی و رضای تو
مرعی میدارند و این مشغولی را در جمیع احوال در رفتن و آمدن و طعام
خوردن و وضو ساختن نگاه میدارند دوام و دیگر هست بعضی ازینها که میکنند
و آن اینست که بکشیدن الف لا را از سر ناف اعتبار میکنند و کرسی لا را
بر پستان راست و بکشیدن لا را بر سر قلب صنوبری و اله را متصل کرسی
اله بر پستان راست واقع شده است و الا الله محمد رسول الله را متصل

قلب اعتبار میکنند این شکل را باین کیفیت نگاه میدارند و بعد که مشغول

بدان طریق مذکور شده می باشند طریقه ذکر اثبات است والله اعلم

ابتدای آن است که دل خود را بآواز جناب مقدس [illegible] حاضر

میدارند مجرد از لباس حرف و صوت عربی و فارسی و مجرد از جمیع جهات

و دل خود را از محل او که شکل صنوبری است دور نمیدارند چه مشغول

مجرد از جهات هم از آنجاست حق تعالی در کلام مجید فرموده است

و نحن اقرب الیه من حبل الورید ای که [illegible] تدبیر ساخته

صید نزدیک تو و دور اندر جسته هر که [illegible] از [illegible]

از چنین صید است او مهجورتر اما [illegible] بعبارت [illegible]

دریافت این معنی تمام میسر [illegible] و لیکن [illegible]

[illegible] این معنی در نظر [illegible]

که تعبیر کنند [illegible] مانند [illegible] است [illegible]

[illegible] بتدریج [illegible] در نظر او [illegible]

[illegible] ضعیف [illegible]

شخص را [illegible] مشغول [illegible]

این معنی را بآن اسم مقدس که اسم ذاتست بر دل خود تازه میکنند
و مراقب این معنی باشد مانند کسی که چشم بر چیزی گماشته است
و می بیند و از دیدن بتعقل نمی پردازد والله اعلم بالصواب حضرت
مخدومی قدس الله سره در ذیل این کلمات قدسیه این دو بیت مسطور
که موافق حال و مطابق قیل و قال این کمینه است نوشته بودند

حرف درویشان بدزدد مرد دون | تا بخواند بر سلیم آن فسون
کار مردان روشنی و گرمیست | کار دونان حیله و بی شرمیست
جامی که نه مرد خانقاهست نه دیر | زنهار ازو وقفه نه آگاه ز سیر
هم فاتحه هم خاتمه اش جمله تویی | فافتح بالخیر رب واختم بالخیر

الحمد لله اولا و آخرا ظاهرا و باطنا والصلوة علی سیدنا محمد واله
وصحبه اجمعین الی یوم الدین تمت تمام شد نسخه شرح رباعیات
تصنیف مولانا عبد الرحمن جامی بخط کاتب الحروف فقیر حقیر فاتر
خانقاه درویشان بنگ کهتر بیر از ایشان اضعف عباد الله سید
بهکهاری ولد سید شعیب غفر الله له ولوالدیه واحسن الیهما والیه
تاریخ شهر رمضان بیستم سنه ۱۰۵۵

